

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֶמְדַּת יָמִים HEMDAT YAMIM

כי תשא תשע"ב

פרשת שבוע

מְלַחְמָה לִיקָן (ולמלך) בְּעַמְלָק

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

בימי הפורים נוהגים לקרא בפרשת המלחמה בעמלק, המופיעה בסוף פרשת בשלח. הפרשיה מסתיימת במילים:

"וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כַּס יְהִי מְלַחְמָה לִיקָן בְּעַמְלָק מִדֶּר דֶּר" (שמות י"ז טז).

נחלקו התנאים בשאלה מה משמעות שבועה זו. וז"ל המכילתא דרבי ישמעאל:

"ר' יהושע אומר לכשישב הקדוש ברוך הוא על כסא מלכותו ותהי ממלכתו, באותה שעה מלחמה לה' בעמלק. ר' אלעזר המודעי א'י' נשבע הקדוש ברוך הוא בכסא הכבוד שלו אם אניח נין ונכד של עמלק תחת כל השמים. שלא יאמרו גמל זה של עמלק אם אניח נין ונכד לעמלק. ר' אליעזר אומר נשבע המקום בכסא הכבוד שלו, שאם יבא אחד מכל אומות העולם להתגייר שיקבלוהו ולעמלק ולביתו לא יקבלוהו" (בשלח - מסכתא דעמלק פרשה ב) נסכם את הדעות השונות:

לדעת רבי יהושע - מקבלים גרים מעמלק והמלחמה היא רק נגד האנשים. הציווי להרוג גם את בעלי החיים היה מיוחד והוראת שעה שנתן שמואל הנביא לשאול המלך. העמלקים ימחו סופית באחרית הימים על ידי הקב"ה.

לדעת ר' אלעזר המודעי המלחמה בעמלק היא טוטלית ובכל דור.

לדעת רבי אליעזר משמעות המאבק כנגד העמלקים היא שלא מקבלים מהם גרים ומכל האומות כולם כן מקבלים. הרמב"ם פסק כרבי יהושע. ניתן לעיין באתר 'ארץ חמדה', בהסבר שיטתו ביחמדת ימים' לפרשת בשלח תשס"ח.

השבוע נעסוק בשיטת רש"י שפירש: "תמחה את זכר עמלק - מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה (שמואל א' טו ג). שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה, לומר בהמה זו משל עמלק היתה" (דברים כ"ה יט) שפסק כרבי אלעזר המודעי.

אם כך קשה, כיצד יפרש רש"י את הפסוקים הבאים מספר שמואל א'?

"וַיַּעַל דָּוִד וְאֶנְשָׁיו וַיִּפְשְׁטוּ אֶל הַגִּישׁוּרֵי וְהַגְּזָרֵי וְהַעֲמַלְקִי כִּי הָיָה יֹשְׁבוֹת הָאָרֶץ אֲשֶׁר מְעוֹלָם בּוֹאֲךָ שׁוֹרְהָ וְעַד אָרֶץ מִצְרָיִם: וְהָיָה דָוִד אֶת הָאָרֶץ וְלֹא יִהְיֶה אִישׁ וְאִשָּׁה וְלֶקַח צֶאֱן וּבִקָּר וְחֲמֹרִים וְגַמְלִים וְכַגְדִּים וַיָּשֶׁב וַיָּבֵא אֶל אָכִישׁ: וַיֹּאמֶר אָכִישׁ אֶל פְּשֻׁטָּם הַיּוֹם וַיֹּאמֶר דָּוִד עַל נַגְבַּ הַיְּהוּדָה וְעַל נַגְבַּ הַיְּרֵמְאֵלִי וְאֶל נַגְבַּ הַקֵּינִי: וְאִישׁ וְאִשָּׁה לֹא יִהְיֶה דָוִד לְהָבִיא גִת לְאֹמֶר פֶּן יִגְדּוּ עָלֵינוּ לְאֹמֶר כִּי עָשָׂה דָוִד נֹכַח מִשְׁפָּטוֹ כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר יָשָׁב בְּשָׂדֵה פְּלִשְׁתִּים: וַיֹּאמֶן אָכִישׁ בְּדָוִד לְאֹמֶר הַבָּאֵשׁ הַבָּאִישׁ בְּעַמּוֹ כִּי־שָׂאֵל וְהָיָה לִי לְעֶבֶד עוֹלָם" (כ"ז ח-יב).

בתקופה קשה זו מצא דוד מחסה מפני רדיפותיו של שאול, אצל אכיש מלך גת הפלשתני. אכיש שרצה למנוע מדוד כל דרך חזרה אל עם ישראל וגם להרויח שלל רב, שלח את דוד עם אנשיו לפגע בתושבי דרום הר חברון היהודים. דוד כמובן שלא הסכים ותחת זאת נלחם בשוסים, בעמים הנוודים שהיו פוגעים בתושבי דרום הר חברון. אחד העמים הללו היה עמלק.

לשיטת רש"י קשה, כיצד לקח שלל מעמלק?

בעל ה"משך חכמה" (שם) מקשה זאת ומתרץ שמוכח מכאן כי חובת מחיית עמלק היא מחובותיו של המלך והציבור ולא חובה המוטלת על היחיד. כיוון שדוד עדיין לא היה מלך הוא היה רשאי לקחת שלל מעמלק.

הלימוד הלכה למעשה בימנו משיטת רש"י הוא אחד. כל הלכות מלחמה כולל המלחמה בעמלק היא מן המצוות המוטלות על המלך והשלטון בלבד. כל יוזמה פרטית לפגע באויבי ישראל, אפילו בעמלק איננה מצווה ובזמן שיש שלטון ישראלי ריבוני וחוקי כל פעילות מסוג זה אסורה בתכלית האיסור.

הבה נאחל שייגיעו ימייה של שבועת הקב"ה
והוא יבער את הרע מן העולם ואנו נזכה
ל: "לַיְהוּדִים הִיְתָה אוֹרְהָ וְשִׁמְתָהּ וְשִׁשְׁן וַיִּקְרָ"י.

ERETZ HEMDAH

2 Brurya St. P.O.B 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה ע"ר

רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

web-site: www.eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת משפט "אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם"

"עז האלוהים" - פסלות שופט ודיין על פי דין תורה¹

הרב סיני לוי – דיין ברשת בתי הדין "ארץ חמדה – גזית" ורב היישוב מצפה אילן

פסילת שופט במשפט הישראלי

"אימתי יש מקום לפסול שופט, היא במידה רבה השאלה מהי המשמעות של להיות שופט ומהי שפיטה" (יגאל מרזל, פסלות שופט, בהוצאת לשכת עורכי הדין). מדויק יותר יהיה לומר, שדיני פסלות שופט ויישומם מבטאים את הדרך בה מבקשת מערכת המשפט, לא רק לעשות צדק, אלא גם להציג עצמה בפני הציבור הרחב.

במדינת ישראל, מוגשות מידי שנה, מאות בקשות לפסילת שופט. הבקשה מוגשת בראשונה לשופט עצמו, אשר קובע את עמדתו בה. ערעור על החלטת השופט, מתקיים בפני נשיא בית המשפט העליון, והוא הקובע האחרון בסוגיה. מידי שנה מוגשים בממוצע כ-180 ערעורי פסלות, ומתוכם מתקבלים רק כ-8.5% (מרזל, 402). בפסקי הדין, עולים שני דגשים: האחד הוא "מראית פני הצדק" והשני הוא החשש האובייקטיבי לפגיעה בהליך השיפוטי. בעשורים האחרונים, נדחה השיקול הראשון, שבאופן טבעי מרחיב את עילות הפסלות, והשיקול השני "האובייקטיבי", תופס מקום של כבוד. זאת ועוד, ישנם מקרים בהם נשיא בית המשפט דוחה בקשת שופט לפסול עצמו, בטענה שאין לבחון את הדברים על פי קנה המידה הסובייקטיבי של השופט (!), אלא על פי מדד אובייקטיבי. מדובר במגמה מצמצמת הן מבחינה עובדתית והן מהבחינה המושגית, ולהלן נעמוד על שורשי מגמה זו.

פסילת דיין במשפט העברי

מה עמדת המשפט העברי בנושא? האם על פי דין תורה, יש לנקוט בגישה המרחיבה את העילות לפסלות היושב בדין ואת יישומן או לצמצמן?

דיני פסלות דיין, מתחלקים בדין התורה למספר רבדים. הכלל הראשוני ביותר שהפסול להעיד – פסול לדון (שו"ע חו"מ סימן ז, ט). בכלל זה הקרובים הפסולים לעדות, מן התורה או מדברי חכמים, פסול מחמת עבירה.

פסול נוסף, הוא מצב בו לדיין יש נגיעה אישית בעניינה של התביעה. כך קובע הרמב"ם, הן בהתייחס לעדים והן בהתייחס לדיינים: "אם ימצא שיש לזה העד צד הנאה בעדות זו אפילו בדרך רחוקה ונפלאה הרי זה לא יעיד בה, וכדרך שלא יעיד בדבר זה שמה נוגע בעדותו הוא כך לא ידון באותו דבר".

הלכה זו, הפוסלת עד ודיין בשל נגיעה 'בדרך רחוקה', מחמירה על הדין במדינת ישראל הקובע פסלות במצב בו "יש לשופט עניין כספי ממש, או עניין אישי ממשי בהליך או בתוצאותיו" (סעיף 77א (א1) לחוק בתי המשפט). דהיינו, על פי הדין הישראלי לא די בנגיעה כספית כלשהי, אלא צריך שהנגיעה תהיה ממשית.

דרישה זו לממשיות הנגיעה, תואמת את האמור גם בס"ק א, של הסעיף הקובע פסול אם "קיימות נסיבות שיש בהן כדי ליצור חשש ממשי למשא פנים בניהול המשפט". שוב, על פי המשפט הישראלי, לא די בחשש למשא פנים – על מנת לפסול שופט חובה שהחשש יהיה ממשי.

בנקודה זו, נשוב למשפט העברי ונשים לב להבדל המגמה בין מערכות המשפט. על פי ההלכה, אדם רשאי להעיד למי שהוא אוהבו או שונאו לעומת זאת, אדם פסול להיות דיין, בעניינו של מי שהוא אוהבו או שונאו (שו"ע חו"מ סימן לג).

בעל ספר מאירת עיניים (שם, ס"ק א) מסביר את ההבחנה בכך, שבעדות נדרש אדם להביא בפני בית הדין עובדות מוצקות, ועל כן אין לחשוש שישקר – שהרי אם משקר הרי הוא עושה זאת בכוונה ובמודעות. לעומת זאת, הדין עשוי להפעיל שיקול דעת מוטה "בלא כוונת רשע". המקור לדברים נמצא בפסקי רבינו אשר בן יחיאל (הרא"ש, 1250 – 1327) שכתב: "כי ענין הזכות והחובה מבצבצת לאדם בלא כיוון רשע, לפיכך באהבה מועטת לבו נוטה לזכות ובשנאה מועטת הלב נוטה לחובה". הרא"ש, מכיר בחולשותיו של האדם באשר הוא, ומיישם אותם ביחס לדיני פסלות הדיין.

גישה דומה, עולה ממקבץ סיפורים במסכת כתובות (דף קה), המתארים סיטואציות בהן פסלו דיינים עצמם מלדון. האמורא שמואל, פסל עצמו מלדון אדם שנתן לו ידו וסייע לו לעבור גשר בסמוך לבית הדין. האמורא אמימר פסל עצמו מלדון אדם שהסיר נוצה מבגדו. אך דוגמה שמבטאת את נקודת המבט התורנית, היא המקרה של רבי ישמעאל ברבי יוסי, אשר פסל עצמו מלדון את אריסו שהקדים להביא את תוצרי השבוע (אף שלא היה פסול מן הדין). רבי ישמעאל מעיד על עצמו, שלאחר שהעמיד דיינים אחרים לדון בעניינו – הרגיש שהוא חושב על שיקולים לטובתו של אותו אדם ואומר לעצמו: "כך היה יכול לטעון, וכך היה יכול לטעון", והוסיף: "תיפח נפשם של מקבלי שוחד! ומה אני שלא נטלתי, ואם נטלתי שלי נטלתי, כך מקבלי שוחד על אחת כמה וכמה".

מודעות לחולשות אנושיות

גישה זו, נוגדת את המגמה במשפט הישראלי, הנוטה לצמצם את המקרים של פסילת שופט. כאמור, ישנם מצבים בהם גם כאשר השופט מבקש לפסול עצמו, קובע נשיא בית המשפט העליון – בדונו בערעור על החלטה זו, כי הוא אינו זכאי לכך, ואין להסתמך על תחושותיו הסובייקטיביות. דומה, שמגמת החקיקה, ויישומה על ידי בית המשפט היא למצב את השופט בעיני הציבור, כמי שבכוחו להתעלות מעל נטיותיהם של אנשים רגילים ועל כן יש לפוסלו רק במקרים חריגים. בעיני בית המשפט, אם פסלת את השופט – ביטאת את אנושיותו והפכת את הכרעותיו ליחסיות. (להרחבה בעניין זה ראו: יששכר רוזן צבי, "האם שופטים הם כבני אדם כינון דמות השופט בראי דיני הפסלות", ממשל ומשפט ח, תשס"ה)

בשונה, המבט התורני, שאומנם מכנה את הדיינים 'אלוהים' – דורש מהם זהירות והתרחקות מכל חשש לנגיעה ואינטרס בנשוא הדיון. דרכה של תורה להתמודד עם הנטיות האנושיות, אינה להתעלם מהן, ולהציג את השופטים הדיינים כמי שיכולים להיות על אנושיים. להיפך, האמון בדייני ישראל נרכש דווקא מכך שהם מודעים לחולשותיהם האנושיות ומתמודדים עימן.

וכך היא לשון הרמב"ם: "צריך שיהיו שני בעלי דינים שוין בעיני הדיינים ובלבם, ואם לא היה מכיר את אחד מהם ולא מעשיו אין לך דין צדק כמוהו." (רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כג הלכה ו).

¹ פורסם במוסף 'צדק' של עיתון 'מקור ראשון'

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ו)

Sydney, Australia

סידני, אוסטרליה

טבת תשס"ה

הקדמת פורים ליי"ב באדר, בשעת הדחק

שאלה

השנה חל פורים דפרזים ב-25 במרץ למניינם, שהוא יום אידם המכונה "פסחא". לכן כל בתי הספר באוסטרליה יהיו סגורים בתאריך זה. התוצאה תהיה שרוב התלמידים לא יחגגו את פורים, לא ישמעו מגילה ולא יקיימו את שאר מצוות היום. האם מותר לנו, בבית הספר היהודי, לארגן קריאת מגילה יומיים קודם – ביי"ב באדר, ולקיים אז גם את מצוות החג האחרות, כמו משלוח מנות ומתנות לאביונים? נציין רק כי חלק קטן מהתלמידים יחגגו את החג בזמנו.

תשובה

- א. יש לעשות כל מאמץ לכנס את התלמידים ביום הפורים עצמו לתפילה ולקיום מצוות היום. אם אין כל אפשרות לעשות זאת, אפשר להשתמש בפתרונות הבאים:
- ב. ניתן לקיים מסיבת פורים ביי"ב אדר ולקרוא את המגילה בלי ברכה¹. רצוי שיהיה מניין² בשעת קריאה זו, אך אם אין אפשרות אחרת יש מקום להסתפק במניין הכולל גם נשים³, ואם אין גם אפשרות כזו – יש לדאוג למניין הכולל ילדים מתחת לגיל בר מצווה⁴.
- ג. בכל מקרה, כל מי שיוכל חייב לשמוע שוב קריאת מגילה בזמנה⁵, בברכה⁶. וראוי להסביר זאת לילדים, כדי שלא יחשבו שבקריאה המוקדמת יצאו ידי חובה לגמרי.
- ד. בסעודת פורים, משלוח מנות ומתנות לאביונים – לפני יום פורים עצמו אין יוצאים ידי חובה⁷; ומובן שאין איסור לעשותם כאמצעי חינוכי חווייתי. במתנות לאביונים בוודאי יש מצווה כל השנה, וגם משלוח מנות – שתפקידו לחזק את האחוה, וסעודה – שהיא לשם שמחה והודיה לה' על נסיו, הם דברים רצויים תמיד.
- ה. הפתרון לגבי מתנות לאביונים הוא שהתלמידים ייתנו את כספי הצדקה לפני פורים למורה מבית הספר (או לאדם אחר) בתור שליח להעברתם לעניים, והוא יעשה זאת בשליחותם בפורים, ו"שלוחו של אדם כמותו"⁸.
- ו. לגבי משלוח מנות, יש לעודד את התלמידים לקיים מצווה זו בעצמם בזמנה, דבר שאינו מסובך, שכן די בהעברת שני מאכלים לחבר, שכן וכדומה. במקרה הצורך ייתנו את משלוח המנות קודם פורים לחבר, כשליח שיעביר עבורם בפורים עצמו את המשלוח⁹.

¹ בטור (או"ח סי' תרפח) הביא מחלוקת אם מי שנאלץ לצאת לדרך, באופן שבפורים לא יוכל לקרוא או לשמוע מגילה, יכול להקדים ליי"א, יי"ב או יי"ג באדר. להלכה פסק המחבר (שם סעי' ז) שיש להקדים את הקריאה, ומחמת המחלוקת – לא לברך עליה.

² ה"משנה ברורה" (שם ס"ק כ) ציין שיש להקפיד על מניין, שכן "מגילה בזמנה קורין אותה אפילו ביחיד, שלא בזמנה... בעשרה..." (מגילה ה ע"א).

³ הרמ"א הסתפק אם יועיל צירוף נשים ל"מניין" לעניין זה (שו"ע או"ח סי' תרצ סעי' יח), שהרי כאן העניין הוא פרסומי ניסא.

⁴ ה"משנה ברורה" (סי' תרפח ס"ק כ) כתב שיייתכן שמצטרפים, אך בהתייחסו לדברי הרמ"א הנ"ל בהערה 3 (סי' תרצ ס"ק סג) כתב שאינם מצטרפים.

- בנדון דידן יש לצרף את דעת המאירי שבדיעבד יוצאים ידי חובה בלי מניין כלל. ה"משנה ברורה" (סי' תרפח ס"ק כ) הביא דבריו, ושכיוון שבלאו הכי אין מברכים, אין כאן חשש של ברכה לבטלה, יש מקום יותר להקל.
- ⁵ ה"בית יוסף" (או"ח סי' תרפח) והרמ"א (בשו"ע שם) כתבו כך לגבי אדם שנאלץ לצאת לדרך, שאם לבסוף יוכל לקרוא ב"ד באדר – חייב לקרוא, וחייב זה אינו רק מחמת המחלוקת הנ"ל (הערה 1) אלא גם לפי הדעות שיכול לקרוא לפני פורים בברכה, כיוון שעיקר הזמן הוא בפורים – מחויב לקרוא שוב אם יוכל.
- ⁶ "משנה ברורה" (שם ס"ק כב), מהטעם שהובא בהערה 5.
- ⁷ "משנה ברורה" (שם סוף ס"ק כ).
- ⁸ על-פי ה"באר היטב" (סי' תרצה ס"ק ז). וראה עוד בעניין זה ב"פסקי תשובות" (סי' תרצד אות ח), שזו דעת רוב הפוסקים; ואף שיש חולקים על כך, כפי שציין שם, יש לסמוך על רוב הפוסקים, בפרט בהעדר אפשרות אחרת. זאת ועוד, ייתכן שגם החולקים יסכימו שכאשר השליח עושה בפורים עצמו את מעשה הנתניה בשליחות המשלח ולשם מצווה, וכוונתם מלכתחילה היא לא לזכות לעני (או למקבל המנה, במשלוח מנות) לפני פורים, קיים כאן הכלל ש"שלוחו של אדם כמותו". ומה שכתבו שאין לנהוג כך – זה כשלא נעשה מעשה המצווה בכוונה לקיום המצווה בפורים (למשל משלוח בדואר), שאז יש להחשיב את שעת מסירת המשלוח לשליח כשעת המעשה, ונראה שזאת כוונת "ערוך השולחן" (סי' תרצד סעי' ב; סי' תרצה סעי' טז) ולא כפי שהבין ה"פסקי תשובות" (שם הערה 47), שצריך שהשליח יעשה מעשה הפרשה של הכסף או משלוח המנות עבור המשלח בפורים עצמו.
- ⁹ ישנן דעות שבמשלוח מנות יש צורך שהמקבל ידע בדיוק ממי קיבל, ואין אפשרות לאסוף מכולם ולחלק לכולם באופן אקראי. עיין ב"כתב סופר" (סי' קמא) וב"ערוך השולחן" (סי' תרצה סעי' טז), ולכן הפתרון של איסוף המשלוחים במרוכז בבית הספר וכדומה, (כמו לגבי מתנות לאביונים) אינו ישים כאן. מה עוד שהדבר עלול להיות כרוך גם בקושי טכני של איחסון.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

